

Gebiedsconferentie 2023

Samenwerken aan
een leefbare delta

5 juni 2023
LantarenVenster te Rotterdam

NATIONAAL
DELTA
PROGRAMMA
RIJNSMOND-DRECHTSTEDEN

Gebiedsconferentie Rijnmond-Drechtsteden 2023 in teken van jongeren

In aanwezigheid van burgemeester Ahmed Aboutaleb - voorzitter van het Gebiedsoverleg - vond op maandag 5 juni de Gebiedsconferentie van Deltaprogramma Rijnmond-Drechtsteden plaats. Tijdens de conferentie waren naast deltacommisaris Peter Glas en programmamanager Pieter Jacobs zo'n 180 deelnemers van de partij. Anouschka Laheij heeft de conferentie begeleid als dagvoorzitter.

Jongeren een nadrukkelijke stem geven. En de verbinding tussen waterveiligheid en andere thema's, zoals zoetwater en ruimtelijke ontwikkelingen verder uitwerken. Dat waren de rode draden van de dag. Actualiteiten in en rondom het Deltaprogramma kwamen ruimschoots aan bod. Zoals de ondertekening van het Bestuursakkoord Waterveiligheid Hollandsche IJssel. Ontwikkelingen in het Kennisprogramma Zeespiegelstijging. En een mini-debat over bouwen in overstromingsgevoelige gebieden.

Het thema ruimtelijke ordening was deze editie goed vertegenwoordigd met een groot aantal specialisten. Zij volgden bijvoorbeeld met belangstelling hoe de 'Water en bodem sturend'-brief in de praktijk gaat uitpakken. 'Zo'n dag als deze geeft energie', blikt programmamanager Pieter Jacobs terug. 'Energie om verder te gaan met de belangrijke taak waarvoor we staan. Energie om te blijven investeren in dit netwerk van professionals, betrokkenen, gedreven mensen, want dat is het belangrijkste van deze dag.'

[Video-impressie Gebiedsconferentie 2023](#)

‘Heb moed, verleg grenzen, overtreed regels’

‘De komende decennia lopen we het risico om dit prachtige land te verliezen, maar tegelijkertijd krijgen we de kans om er een nog prachtiger, socialer, groener en schoner land van te maken. Aan de slag dus met ambitieuze systeemverandering. Met radicale samenwerkingen. Met een generatietoets om de langetermijnimpact van jullie plannen centraal te stellen.

‘Heb moed, verleg grenzen, overtreed regels, overtref verwachtingen en koester intergenerationele wijsheid en samenwerking.’

Met deze en nog meer krachtige en lyrische woorden sprak Aniek Moonen, voorzitter van de Jonge Klimaatbeweging, de aanwezigen van de Gebiedsconferentie toe in een vlog.

Vlog Aniek Moonen ▶

Lees de Jonge Watervisie ▶

Dagvoorzitter Anouschka Laheij voegde daar de oproep aan toe om deze conferentie door de ogen en oren van de jongere generatie te ervaren. ‘Stuur een jongere waarvan je het o6-nummer in je telefoon hebt nu een selfie. En bedenk: wat ga je hen na afloop over deze conferentie vertellen? Want we hebben een taak: Nederland toekomstbestendig inrichten.’

Interview

Voorzitter Gebiedsoverleg Ahmed Aboutaleb

‘De grootste uitdaging voor het gebied Rijnmond-Drechtsteden is om balans te vinden tussen waterveiligheid, schoon drinkwater en de economie’, zei Aboutaleb in een vraaggesprek met dagvoorzitter Anouschka. Want water is in dit gebied ook economie. En dat kan grote economische schade veroorzaken bij wateroverlast of een overstroming, maar ook bij droogte als de binnenvaart niet kan varen.

Lees meer →

Maar het bewustzijn hierover ontbreekt, constateert Aboutaleb. Nog steeds, want dit was tijdens de 2021-editie ook zijn zorg. ‘Het thema water is voor heel veel mensen niet “sexy”. Dat komt: het is niet zichtbaar. En bovendien, als er ergens een dijk in gevaar is, dan repareren we die ook in stilte. Het debat hierover wordt ook nauwelijks gevoerd. Het onderwerp kwetsbare dijken, daarvoor hoef ik nooit in de gemeenteraad te komen.’

Tegelijkertijd is er een grote maatschappelijk roep om actie tegen klimaatverandering. ‘We doen er verstandig aan om de mensen die zich zorgen maken over onze planeet niet belachelijk te maken, maar ze erbij te betrekken. We kunnen profiteren van hun kennis en inzichten.’ Daarbij is het niet de bedoeling dat regels worden overtreden zoals Aniek Moonen opriep in haar vlog, benadrukte de voorzitter. ‘Maar we moeten bestaande regels aanpassen. En dat kost tijd, het kan alleen via de weg van geleidelijkheid.’

‘Draag het thema water verder uit de komende jaren’, zo luidde zijn boodschap aan de aanwezigen. ‘Zorg voor evenwichtige communicatie over de grote uitdagingen voor de toekomst. En bereid mensen voor op onvermijdelijke keuzes.’ Zoals over de inperking van het aantal auto’s. Aboutaleb vertelde dat maar liefst 51% van alle ruimte in Rotterdam is voor de auto. ‘Dat is niet sustainable. Dat gesprek moet je met je bewoners aangaan de komende jaren. En dat vergt moed.’

Lees het complete interview met de voorzitter van het Gebiedsoverleg in Deltanieuws #2 2023 van staf deltacommissaris. Deze verschijnt op 22 juni op de [website van het Nationaal Deltaprogramma](#)

‘Maak de mensen die bezorgd zijn over de planeet niet belachelijk, maar nodig ze uit aan tafel’

‘Help elkaar om de opgave te verminderen’

Programmamanager Pieter Jacobs vertelde over ontwikkelingen en de fase waarin het programma zit. ‘We zijn druk bezig met de voorbereidingen van de volgende herijking van de Deltabeslissingen en de Voorkeursstrategieën, die eind 2025 klaar moet zijn. En dat is meer dan het opfrissen van de vorige. We brengen bijvoorbeeld in beeld hoeveel de dijken opgehoogd en versterkt moeten worden bij verdergaande zeespiegelstijging. Wat de effecten daarvan zijn op de natuur, de scheepvaart en bijvoorbeeld investeringen in overstromingsgevoelige gebieden. We kijken naar de oprekbaarheid van de strategieën. En denken na over de lange termijn.’

Hoe zit het met die oprekbaarheid? ‘We kunnen met onze dijken en de huidige strategie nog wel een poosje vooruit’, antwoordde Pieter. ‘Wat nu belangrijker is, zijn alle ontwikkelingen om ons heen op de korte termijn. De (woning)bouwopgave bijvoorbeeld is urgenter en concreter geworden. Er worden nu plekken aangewezen, dus hier moeten we op aansluiten. We hebben in de afgelopen twee jaar veel werk verricht om

de verbinding van waterveiligheid met de andere thema’s handen en voeten te geven. Kijken welke opgaven de ander heeft zodat je weet waar we elkaar kunnen helpen. Wat wij te brengen hebben? Onze kennis over waterveiligheid en de langetermijntontwikkelingen.’

Gaan we snel genoeg? ‘Voor grote ingrepen in de waterveiligheid hebben we nog even de even de tijd om alternatieven uit te werken en ook te gaan bouwen. Voor andere thema’s binnen het Deltaprogramma zijn we mogelijk eerder aan de beurt. Voor de zoetwaterbeschikbaarheid en de ruimtelijke adaptatie bijvoorbeeld. En daarbij vraag ik me wel bij af: moet daar niet een tandje bij? Hoogwater in Limburg in de zomer notabene. Dat zit in geen enkel model. Mijn persoonlijk oproep is dat we allemaal - overheid, bedrijfsleven en burgers - meer aan klimaatmitigatie doen. Dat valt niet onder het Deltaprogramma, maar we gaan er wel allemaal over. Laten we stoppen met elkaar de maat te nemen en kijken wat je zelf kan doen.’

Dansen op de Hollandse IJsselkering

De dansfilm “Sur la barrière” van Conny Janssen, gemaakt voor de gebiedsconferentie 2021, werd nogmaals vertoond.

Sur la barrière

- Choreografie:** Conny Janssen Danst
Dansers: Yanaika Holle
Muziek: Piano No.2 – Michel Banabila
Filmmaker: De Firma Langenberg

Bekijk de dansfilm

Ondertekening Bestuursakkoord Waterveiligheid Hollandsche IJssel

Aansluiten bij elkaars opgave: dat is precies wat met het Bestuursakkoord Waterveiligheid gebeurt. Door de afspraak dat Rijkswaterstaat de faalkans van de Hollandse IJsselkering verlaagt, hoeft het hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard (HHSK) de dijken minder te verhogen en versterken. De drie betrokken bestuurder bekrachtigden deze afspraak tijdens de conferentie met hun handtekening:

- Toon van de Klugt (dijkgraaf van HHSK) somde de voordelen op van de samenwerking: 'Minder investeren in de dijken, behoud van uitzicht en minder overlast voor bewoners, en minder energie- en materiaalverspilling voor de samenleving.'

- Arjan Driesprong (hoofdingenieur-directeur Rijkswaterstaat West-Nederland Zuid (RWS-WNZ)) over de faalkansverlaging: 'De kering wordt nog betrouwbaarder. Nu mag deze bij 200 keer gebruik 1 keer falen (1:200), en dat wordt 1:1500.'
- René Vrugt (directeur Bodem, Ruimte en Klimaatadaptatie, directoraat-generaal Water en Bodem (DGWB), ministerie van Infrastructuur en Waterstaat) over de wet- en regelgeving. 'Dat normen voor waterveiligheid wettelijk zijn verankerd is een groot goed, want het geeft zekerheid aan al onze inwoners en bestuurders.' Hij vertelde dat de norm 'keurig wordt vastgelegd' in de nieuwe Omgevingswet, want zomaar een norm aanpassen kan natuurlijk niet.

Na ondertekening zetten de bestuurders de betrokken ambtenaren in de bloemetjes: Bernadette Verstege in afwezigheid van Quirine Sluijs (DGWB), Leontien Barends (HHSK) en Pieter Beeldman (RWS-WNZ).

Als december komt

Esther Jacobs (piano) en Julia Schutten (zang) speelden twee nummers, die ze in opdracht van DPRD componeerden. Het nummer “Als december komt” is geïnspireerd op Earth Overshoot Day: de dag waarop de grondstoffen van de aarde op zijn. In 2022 was dat op 12 april, en die dag schuift elk jaar naar voren. Het nummer is dus geschreven vanuit het perspectief van de aarde. Tijdens het optreden werden op de achtergrond foto’s getoond van Tineke Dijkstra, die ze op februari 2022 maakte tijdens storm Corrie in Vlaardingen.

En als december komt

Ben ik kaal en uitgedoofd

Een witte kerst is ouderwets

Maar is er leven na de dood?

[Link naar pagina met tekst Als december komt](#)

[Link naar video-opname](#)

Stoppen met bouwen in overstromingsgevoelige gebieden?

We moeten nú stoppen met bouwen op overstromingsgevoelige plekken, zoals diepe polders en buitendijkse gebieden. Die stelling maakte de tongen los tijdens een mini-debat. Twee experts deelden hun visie, daarna ging het publiek met elkaar in gesprek en stelde vragen aan de experts.

Build things people love to use

‘Gewoon bouwen’, betoogde Ties Rijcken, onderzoeker waterveiligheid en waternatuur TU Delft. Hij heeft vertrouwen in de modellen en benadert het watersysteem vooral als een technische ‘watermachine’. Een watermachine die volgens de slogan Build things people love to use in zijn optiek moet voldoen aan 3 criteria: functioneel (zoals veilig en bevaarbaar), groen en energiezuinig.

Niet bouwen in overstromingsgevoelige gebieden scoort volgens hem slecht op die 3 criteria. ‘Wat betekent bijvoorbeeld overstromingsgevoelig? Voor Dordrecht is dat een risico van € 100.000 economische schade en 0,02 slachtoffers per jaar. Dit zijn getallen uit een studie van 2015. Als we daar niet gaan bijbouwen, dan verandert er niks aan die getallen.’

[Lees meer →](#)

‘Klimaatmodellen voorspellen de extremen veel te behoudend’

‘Stoppen met bouwen’, zegt Maarten Kleinhans (professor rivieren en delta’s Universiteit Utrecht). ‘Het Nederlandse laagland hartstikke veilig? Nu nog wel. Maar de klimaat-verslechtering komt net lekker op gang. En ik voorspel als natuurwetenschapper met 100% zekerheid dat er nog meer nare verrassingen gaan komen.’ De klimaatmodellen voorspellen de extremen volgens hem nu veel te behoudend, laat staan de verrassingen die we nog niet kennen.

Laten we daarom eerst goed naar de mogelijke adaptatiepaden kijken, voordat we haastig woningen klaarzetten die niet alleen een groter risico lopen maar ook nog problemen in grotere gebieden veroorzaken. Dat is vooruitzien, regeren en invullen van de zorgplicht die we van de overheid mogen verwachten.’

Vertrekken naar het oosten?

Daarna was de zaal aan zet. De vragen en reflecties gingen onder andere over de mogelijkheden van tijdelijk bouwen, wat de lange termijn is (50 of 200 jaar?), vertrekken naar het oosten en de toekomstige maatschappelijke kosten van bouwen in overstromingsgevoelige gebieden. Luc Absil (provincie Zuid-Holland): ‘Het gaat erom dat je geen spijt krijgt van wat je nu nog doet en niet afwentelt op een volgende generatie.’

Deltacommissaris Peter Glas

‘Achter de dijk: daar zitten de wicked problems’

‘Als u de baas was, zou u bouwen in de lage gebieden?’, vroeg dagvoorzitter Anouschka aan deltagcommissaris Peter Glas, die het plenaire deel afsloot. Hij antwoordde dat in alle ontwikkelingen het uitgangspunt moet zijn: niet afwentelen. ‘Niet afwentelen op de volgende polder, benedenstreams, op de volgende generatie of op publieke kosten. En dan kan je nog lang ook in diepe polders bouwen. Maar wel op een andere - dus klimaatbestendige - manier.’

Glas noemde de nieuwe Nota ruimte als hét moment om met elkaar het gesprek te voeren over de adaptatiepaden van het Deltaprogramma. ‘Die vergezichten zijn nu misschien nog wat mistig en kun je wat helderder definiëren, zodat we ze ook voor ons zien. Maar ze blijven wel je startpunt. Wat zijn de waarden in dit land en waar willen en kunnen we wonen?’

‘Waterveiligheid, nu, maar ook voor die lange toekomst, dat is natuurlijk existentieel voor ons land én uiteraard ook in dit gebied’, benadrukte de deltagcommissaris. Maar zelfs als je de zeespiegelstijging aan kan, dan ben je er nog niet. ‘Als die buien van de Eifel, Ardennen en Limburg op Zuid-Holland vallen, dat betekent dat miljarden euro schade. Niet buitendijks, niet aan de dijk, maar achter de dijken. Daar zitten de wicked problems; daar ligt de acuutheid. Dus we moeten kijken hoe we onze woonomgeving, onze werkomgeving, onze infrastructuur, onze kwetsbare functies van ziekenhuizen en energievoorziening klimaatadaptief inrichten, om schade te voorkomen.’

Luchtbed voor twee

Het tweede nummer van Julia Schutte en Esther Jacobs was “Luchtbed voor twee”. Met op de achtergrond foto’s van Anja de Jong.

[Link naar pagina met tekst Luchtbed voor twee](#)

[Link naar video-opname](#)

Monuments of Climate Change

Anja werkt als beeldend kunstenaar/fotograaf over de hele wereld aan projecten over klimaat- en waterproblematiek. Haar project ‘Monuments of Climate Change’ gaat over onze doorlopende herbezinning op aanwezige bescherming tegen het water. Als Stadskunstenaar van Dordrecht werkt ze sinds 2 jaar aan een vergelijkbaar project gericht op het Eiland van Dordrecht. De Jong onderzoekt hoe Dordrecht omgaat met de noodzakelijke herijking, aanpassing en vernieuwing van het eiland- en stadslandschap om in de toekomst ook hier droge voeten te kunnen houden én hoe dat zich verhoudt tot de leefbaarheid van onze woonomgeving. Haar project wordt door het Dordrechts Museum tentoongesteld en opgenomen in het Regionaal Archief Dordrecht.

[Klik hier voor meer informatie over Anja de Jong](#)

Op excursie!

Varen in de haven van Rotterdam, fietsen op de kades, wandelen op het Eiland van Brienoord, of struinen in de Rijnhaven. Voor het eerst konden deelnemers tijdens de Gebiedsconferentie op excursie in de omgeving van LantarenVenster. Even uit de benen, een frisse neus halen, alvast informeel kennismaken met je mede-congresdeelnemers en ondertussen interessante waterwetenswaardigheden opdoen.

Rondom de Rijnhaven

Tijdens deze wandeling beleefden de deelnemers een interessante tocht over de Wilhelminapier en Katendrecht, langs nieuwe woontorens, monumentale pakhuizen, industriële silo's en bakfietswijkjes. Een professionele gids van Urban Guides vertelde over het roemruchte verleden en plaatste de huidige ontwikkeling van de spectaculaire nieuwe architectuur in een voormalig havengebied in zijn context.

Ontdek het Eiland van Brienoord

Na een vaartocht met de watertaxi van Hotel New York naar Stadion Feyenoord startte op het Eiland van Brienoord een wandeling. Hier zijn na een grote opknapbeurt onder andere natuurvriendelijke oevers en getijdennatuur ontstaan. Na wat opstarthulp door het planten van bomen, planten en bloemzaden, kreeg de natuur de vrije hand om het eiland verder te laten bloeien.

Buitendijks varen in de waterveilige haven van Rotterdam

Aan boord van de “Nieuwe Maze” van Havenbedrijf Rotterdam konden deelnemers buitendijks varen in de waterveilige haven van Rotterdam. Ze kregen uitleg over de ontwikkeling van de haven van verleden naar toekomst. Met hierbij ook aandacht voor de energietransitie (klimaatmitigatie) en uitleg over de waterveiligheidsaanpak (klimaatadaptatie).

Fietstocht Buiten de Kade(r)s

Welke laaggelegen plekken in buitendijks Rotterdam kunnen overstromen bij hoogwater op zee? Deelnemers aan de fietsexcursie van gemeente Rotterdam leerden over overstromingsgevaar en hoe bij nieuwe ontwikkelingen bewust rekening wordt gehouden met (toekomstig) hoogwater bij buitendijks bouwen.

Workshops

1. Kennisprogramma ZSS: wat is de houdbaarheid van het huidige systeem?
2. Ontwikkelkader waterveiligheid: afspraken maken voor ruimtelijke ontwikkelingsplannen bij waterkeringen
3. Water en bodem sturend – Bouwen voor 2100, hoe doen we dat?
4. Rijn-Maasmonding, Natuurlijk!
5. Zuinig met zoetwater
6. Kennisprogramma ZSS: lange termijn opties regio bij 3 meter zeespiegelstijging
7. Maeslantkering; levensduur van een gigant bij veranderende klimaatomstandigheden
8. Weer verandert alles
9. Maasterras als schuillocatie
10. Deltaprogramma in Vogelvlucht

Kennisprogramma ZSS: wat is de houdbaarheid van het huidige systeem?

Paniek is niet nodig, we kunnen nog vooruit

<< OVERZICHT WORKSHOPS

Het huidige systeem van dijken en stormvloedkeringen werkt nu goed voor de regio Rijnmond-Drechtsteden, maar hoe lang nog? Rijkswaterstaat heeft binnen het Kennisprogramma Zeespiegelstijging (ZSS) spoor 2 de effecten van zeespiegelstijging in beeld gebracht en de houdbaarheid van het systeem van dijken en stormvloedkeringen bestudeerd. De inzichten in de waterstaatkundige effecten van zeespiegelstijging staan in een rapport.

Uit de analyse volgen drie bevindingen. Dijkversterkingen tot 5 meter zeespiegelstijging lijken technisch mogelijk, maar gaan gepaard met grote inpassingsvraagstukken. De kosten liggen in dezelfde orde van grootte als de huidige dijkversterkingsopgave van het Hoogwaterbeschermingsprogramma tot 2050,

maar de kosten voor buitendijks en regionale watersystemen zijn hierin niet meegenomen. En stormvloedkeringen kunnen ook bij zeespiegelstijging een deel van de stormvloed buiten houden.

Onder leiding van Pim Neefjes volgde een levendige discussie met programmamanager Saskia van Gool en technisch manager Rinse Wilmink van het Kennisprogramma ZSS. Vragen over tijdlijnen, kosten en effecten op buitendijkse gebieden en zoetwater kwamen aan de orde. Een conclusie: paniek is niet nodig, we kunnen in Nederland nog vooruit, maar we moeten in de ruimtelijke ordening wel slimme keuzes maken.

Lees het rapport

Ontwikkelkader waterveiligheid:
afspraken maken voor ruimtelijke ontwikkelingsplannen bij waterkeringen

Borgen zonder te belemmeren

<< OVERZICHT WORKSHOPS

Waterkeringen in stedelijk gebied zijn essentieel voor onze veiligheid, maar vormen ook een integraal onderdeel van de stedelijke structuur. Versterking is complex, vooral vanwege de benodigde extra ruimte. En vanwege de schaarse stedelijke ruimte en de grote behoefte aan bouwprojecten is meervoudig ruimtegebruik gewenst. De uitdaging is dus om de waterveiligheid te borgen zonder de ontwikkeling van de stad te belemmeren.

Corjan Gebraad, strategisch adviseur gemeente Rotterdam, en Leontien Barends, beleidsadviseur Waterveiligheid Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard vertelden over het Ontwikkelkader Waterveiligheid. Hierin onderzoeken de gemeenten Rotterdam en Capelle aan den IJssel samen met de 3 waterschappen de voorwaarden en te maken

afspraken hiervoor. Het ontwikkelkader illustreert het belang van samenwerking en kennisdeling tussen waterveiligheidsdeskundigen en ruimtelijke ontwerpers.

Jelle Visser, directeur Uitvoering bij Hoogheemraadschap Delfland daagde de deelnemers uit met diverse stellingen zoals 'Een gezamenlijk door gemeente en waterschap opgesteld 'ontwikkelkader waterveiligheid' kan lastige discussies bij bouwprojecten nabij waterkeringen voorkomen'. De betrokken professionals deelden op actieve wijze hun visie en daagden elkaar uit tot het geven van een doordachte onderbouwing voor hun gekozen standpunt.

Water en Bodem Sturend – Bouwen voor 2100, hoe doen we dat?

Hoe water en bodem sturend laten zijn bij grote ruimtelijke druk?

<< OVERZICHT WORKSHOPS

Water en Bodem Sturend (WBS): wat betekent dit bijvoorbeeld voor de woningbouwopgave van Zuid-Holland? Of als we de primaire waterkering willen versterken of verbreden? Zijn we dan bereid om die keuzes te maken? Zo opende Harry van Waveren (wethouder gemeente Hoeksche Waard) deze sessie.

‘Het is een omslag in denken en doen’, zei Lisette Louwman (senior beleidsmedewerker Ruimte en Klimaat, ministerie van Infrastructuur en Waterstaat) in haar Vogelvlucht-presentatie over de betekenis van WBS. ‘Met als centrale gedachte: nu het fundament leggen voor later, en afwentelen voorkomen.’

Rik Heinen (beleidsmedewerker Klimaatadaptatie, ministerie van Infrastructuur en Waterstaat) gaf een

kijkje onder de motorkap. Het ministerie werkt nu aan het vervolg van de WBS-brief: de uitvoeringsagenda WBS met daarin 33 keuzes en 55 maatregelen.

De uitdagingen zitten ‘m vooral in de verschillende snelheden van de opgaven en de uitwerking naar concrete kaders. Neem de evaluatie van de beleidslijn grote rivieren (BGR). Die bevat regels wat in de uiterwaarden mag, maar tegelijkertijd is er nu nog onder voorwaarden ruimte om te bouwen.

De wisselwerking tussen Rijk en regio kwam ook aan bod. Het Rijk kan de kaders scheppen en die komen er ook, zo gaf Rik aan. Niet meer bouwen in de uiterwaarden (aanscherping in de BGR) en meer ruimte vrijhouden rond keringen. Maar voor de meeste plekken in Nederland is de WBS-brief niet zo zwart-wit.

[Lees meer →](#)

De uiteindelijke afweging en de uitwerking, binnen de kaders van het Rijk: dat gebeurt in de regio. En buiten de watersector is nog het nodige zendingswerk nodig. Omgaan met reacties als: “Wonen is een grondrecht, dus jullie kunnen me wat met al die water- en bodemmingen.”

Water en bodem sturend: het zit voor een belangrijk deel al in het provinciaal omgevingsbeleid, zei Albert Koffeman (provincie Zuid-Holland) over de uitwerking van de woningbouwopgave in de provincie Zuid-Holland. Met de Ladder voor duurzame verstedelijking bijvoorbeeld: zoveel mogelijk bouwen binnen bestaand stads- en dorpsgebied (BSD). En in ondersteunende instrumenten als het Convenant Klimaatadaptief Bouwen

(voorloper van de landelijke maatlat) en de Klimaatonderlegger. Maar veel instrumenten en regels zijn niet bindend. Albert: ‘De vraag is dan: Hoe ver kom je met comply or explain?, bijvoorbeeld als de roep om nieuwe woningbouw locaties aanzwelt.’ Albert had twee belangrijke boodschappen. De oproep richting Rijk en de provincie om structurerende keuzes voor WBS consequent en consistent toe te passen. En hij pleitte voor aandacht voor bestaand bebouwd gebied, waar de schop niet in de grond gaat, maar de opgave minstens zo groot is. ‘Waar niks gebeurt, gebeurt ook niks om problemen op te lossen.’

[Bekijk de presentatie](#)

Rijn-Maasmondung, Natuurlijk!

Harde grenzen zacht doorbreken

<< OVERZICHT WORKSHOPS

Waterveiligheid en natuur kansrijk combineren in de Rijn-Maasmondung: kan dat? Daar ging het over in deze workshop. Dijkgraaf Jan Bonjer van waterschap Hollandse Delta pleitte voor een nieuwe balans: tussen systeemverstoring en systeemherstel, tussen maakbaarheid van harde technologische oplossingen en bouwen met de natuur als oplossingsrichting. Solidariteit en samenwerking zijn medebepalend en dat vraagt om lef van bestuurders en buiten de kaders denken. In haar eindreflectie kwam directeur Netwerkontwikkeling van Rijkswaterstaat, Floortje Hanneman, hierop terug met de oproep om harde grenzen wel zacht te doorbreken.

Waarom de preverkenning Biesbosch Rijn-

Maasmondung in de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) essentieel is voor herstel van natuur en ecologische waterkwaliteit in dat gebied, legde Rijkswaterstaat-projectmanager Ina Konterman uit. Na diverse projecten zijn de natuur- en de waterkwaliteit nog niet op orde. Klimaatverandering en meer maatschappelijk gebruik geven extra druk. In de preverkenning wordt onderzocht welke maatregelen kansrijk zijn voor een robuust en veerkrachtig ecosysteem. Koppeling met andere opgaven is essentieel, en Ina vroeg om suggesties voor meekoppelkansen.

Waterschap Hollandse Delta en Natuurmonumenten hebben samengewerkt aan het terugbrengen van de natuurlijke dynamiek in de

Springertduinen. Planvormer Waterveiligheid Yede Bruinsma van waterschap Hollandse Delta vertelde hoe – met ruime veiligheidsmarges als basis – 3 kerven in de duinen zijn aangebracht, een Nature Based Solution die ook kostenbesparend blijkt. Gedegen kennis, communicatie met de omgeving, vertrouwen en bestuurlijk lef waren volgens hem belangrijk voor succes.

[Lees meer over Preverkenning](#)

[Lees meer over project Springertduinen](#)

Zuinig met zoetwater

Oproep: zet in op zuinigheid

<< OVERZICHT WORKSHOPS

Als de Rijn een regenwaterrivier wordt of als we meer droge periodes krijgen, dan is de impact daarvan groter dan wanneer de zeespiegel 1 meter stijgt. In de workshop beantwoordden Luc Absil, coördinator zoetwaterregio West-Nederland, en Jeroen Daniëls, hydroloog bij Evides, vragen over de verwachte beschikbaarheid van zoetwater en over anticiperen op onvermijdelijke tekorten.

Voldoende zoetwater is onmisbaar voor drinkwatervoorziening, industrie, landbouw en natuur. De grootste drinkwaterbron voor de regio's Rijnmond-Drechtsteden, Den Haag en Zeeuws-Vlaanderen is de Maas. Om de afhankelijkheid te illustreren: het drinkwaterverbruik van deze regio's samen is op een warme zomerdag bijna even groot als een extreem lage Maasafvoer. Door zeespiegelstijging en veranderende

rivierafvoer neemt de beschikbaarheid van zoetwater af. Maar de watervraag groeit vanwege maatregelen om bodemdaling tegen te gaan en vanwege de woningbouwopgave.

Ook mogelijkheden voor waterbesparing werden besproken, zoals verplichte hemelwateropvang voor nieuwbouw (zoals in Vlaanderen), hemelwateropslag in de ondergrond, zoals de Urban Water Buffers in onder andere Rotterdam, en het vergroten van de zoetwaterbel onder de duinen, zoals Dunea onderzoekt. De workshop eindigde met de oproep aan allen om zuinig te zijn met zoetwater.

[Meer over de Pilot Dunea](#)

Kennisprogramma ZSS: langetermijnopties regio bij 3 meter zeespiegelstijging

‘Juiste keuzes maken vergt ook bestuurlijke en politieke moed’

<< OVERZICHT WORKSHOPS

Als de zeespiegel 3 meter stijgt, zoeken we oplossingen dan zeewaarts? Bewegen we mee? Of beschermen we de regio open, afsluitbaar of gesloten tegen de gevaren? Hierover ging de workshop over spoor 4 van het Kennisprogramma Zeespiegelstijging.

Anne Loes Nillesen van Defacto Stedenbouw blikte terug op de regionale sessies afgelopen jaar, waarin de hoekpunten van de langetermijnoplossingen voor Rijnmond-Drechtsteden concreter werden gemaakt. Door het speelveld in beeld te brengen, kon worden gekeken naar de impact op ruimtelijke functies en ontwikkelingen. Zo wordt duidelijk waar op korte termijn rekening mee moet worden gehouden om langetermijnopties open te houden.

Jos van Alphen, adviseur Strategie en kennis bij de staf deltacommissaris schetste het proces van spoor 4. Drie consortia werken vier oplossingsrichtingen technisch-fysisch en ruimtelijk-realistisch uit. De hoekpunten zijn bedoeld om toekomstige keuzes mogelijk te maken, bijvoorbeeld verbieden van woningbouw rondom dijken of bedenken waar je op zee windmolens plaatst om zeewaartse oplossingen mogelijk te houden.

Er volgde een discussie over de noodzaak van jongeren laten meedenken, van in samenhang naar dit complexe systeem kijken en van het meenemen van de natuur in plannen. Ook een goede kennisbasis is belangrijk.

Conclusie van Louise Veerbeek, manager Waterveiligheid bij het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat: ‘Alle kenniscomponenten moeten in beeld zijn om te kiezen, maar juiste keuzes maken vergt ook bestuurlijke en politieke moed.’

Maeslantkering; levensduur van een gigant bij veranderende klimaatomstandigheden

Hoe lang gaat de Maeslantkering nog mee?

<< OVERZICHT WORKSHOPS

De Maeslantkering is een icoon en vormt een belangrijke schakel in de “afsluitbaar-open”-strategie van Rijnmond-Drechtsteden.

Door klimaatverandering neemt de druk erop toe. Dat betekent vaker sluiten en hogere waterstanden keren. Heeft dit gevolgen voor de levensduur van de Maeslantkering? Dit wordt onderzocht in een levensduurstudie die tot in 2024 loopt.

Tot 2070 is de voorkeursstrategie voor Rijnmond-Drechtsteden “afsluitbaar open”. Het onderzoek gaat in op de vragen hoe lang de Maeslantkering voldoet in deze strategie, hoe de levensduur verlengd kan worden, waar het omschakelpunt zit en of er alternatieve strategieën nodig zijn.

Gericht op de constructieve, financiële en functionele levensduur.

Hoewel er nog geen resultaten van de studie beschikbaar zijn, schetsten Pieter Beeldman en Joris van den Broeke van Rijkswaterstaat West-Nederland Zuid het belang van het onderzoek. De deelnemers vonden het interessant te horen waarom inzicht in de levensduur van de Maeslantkering in relatie tot zeespiegelstijging belangrijk is. Ook waren ze benieuwd te horen hoe de levensduur kan worden verlengd. Samen met de deelnemers werd de methodiek verkend door deze toe te passen, zo konden ze meedenken en aandachtspunten meegeven.

Ook werd de relatie met actuele onderwerpen besproken, zoals woningbouw in het buitendijks gebied van Rotterdam. De deelnemers gaven aan dat ze de studie blijven volgen.

Bekijk de presentatie

Weer verandert alles

Wat vinden de Rotterdammers zelf?

<< OVERZICHT WORKSHOPS

Vitaliteit van de oude stadswijken, Systeem van water en groen, Wonen en werken in diepe polders, Verdichten in hoogstedelijke gebied en Toekomst van het buitendijksgebied. Met die 5 Rotterdamse uitdagingen gingen Emiel Arends, Marieke Oosterom, Corjan Gebraad en Wessel Veenman van de gemeente Rotterdam aan de slag in deze sessie.

Bij iedere uitdaging werden 3 perspectieven geschetst van een 'drijvende wijk' en 'Rotterdam zonder eb en vloed' tot een gebiedsgerichte aanpak waar per gebied wordt gekeken welke aanpak van nature het beste past en 'gebouwen als waterbuffer en plek voor verkoeling'.

De deelnemers discussieerden over de perspectieven en welk hen het meeste aansprak. De perspectieven riepen ook vragen op. Zoals: Is het realiseren van een klimmende wijk wel kosteneffectief? En wat vinden de Rotterdammers zelf eigenlijk? Verder riep de oplossing met een groot binnenmeer bij Rotterdam nogal wat discussie op. De meeste deelnemers vonden wel dat er keuzes gemaakt moeten worden. En dat een combinatie van de verschillende perspectieven waarschijnlijk het beste is.

Maasterras als schuillocatie

Een fantastische plek om te wonen, werken en schuilen

<< OVERZICHT WORKSHOPS

Het hoger gelegen Maasterras in Dordrecht is dé plek om bij een potentiële overstroming bewoners op te vangen. Hoe kan zo'n schuillocatie eruit komen te zien? Het gaat om een buitendijkse gebiedsontwikkeling, waarbij waterveiligheid als een bedreiging werd gezien, vertelde Ellen Kelder (opgavemanager Groenblauwe stad van de gemeente Dordrecht) over de start van het Masterplan. De gemeente weet uit ervaring op De Staart dat waterveiligheid juist een kans kan zijn.

Bij het Masterplan kwam de aanvullende opdracht om kennis en innovatie voor de ontwikkeling van een grootschalige shelterlocatie te integreren in het ontwerp. Hiervoor zijn in kennis en- ontwerp ateliers vanuit 15 disciplines nieuwe perspectieven ontwikkeld, samen met drie universiteiten en de betrokken

ontwerpers, zo lichte Arjan van Timmeren (Resilient Delta Initiative) toe.

Die perspectieven zijn meegenomen in het ontwerp, vertelden Kai den Hollander en Pieter Hoen van Mecanoo architecten. Wat opviel, was de andere benadering van het ontwerp. De experts dachten meer in extremen en de crisissituatie ten tijde van die extremen. Terwijl de ontwerpers het benaderden als een fantastische plek om te wonen en verblijven, die in extreme situatie ook fungeert als coördinatiecentrum.

Lees meer →

De belemmeringen van het gebied – doordrenkt van infrastructuur – zijn bekeken als kansen met bijvoorbeeld het bestaande viaduct als een groene voetgangers- en fietsersbrug en als icoon. En dankzij een tweede maaiveld zijn de plekken naast het viaduct ook ingericht als de backbone voor crisissituaties met publieke functies (zoals scholen) op een droge plek. Binnen het gebied zijn de supermarkten en zorginstellingen ook makkelijk bereikbaar.

De artist impressions van Mecanoo inspireerden de workshopdeelnemers. Onderwerpen van gesprek waren onder andere de betrokkenheid van bewoners in het proces en de relatie met de strategie van verticaal evacueren. De bewoners zijn nog niet betrokken, maar dat komt in het kader van Masterplan, vertelde Ellen. En verticaal evacueren is de basis van het

ontwerp, waarbij het Maasterras voor coördinatie dient, gaf Kai aan. Eind 2023 moet het Masterplan klaar zijn. Of alle nieuwe perspectieven uit de kennis- en ontwerpssessies het Masterplan ook halen is niet zeker, maar het ziet er veelbelovend uit. En de meerkosten lijken mee te vallen, omdat goed benut wordt wat er al is.

‘Ik ben trots dat we dit soort pilots in onze regio doen’, zei Arnoud Molenaar (Chief Resilience Officer gemeente Rotterdam). ‘De uitkomsten kunnen relevant zijn voor andere buitendijkse gebieden. Heel goed dat nu eindelijk eens een keer de discussie wordt gevoerd over shelters en wel of niet verticaal evacueren, buitendijks maar ook binnendijks.’

[Bekijk de presentatie](#)

Deltaprogramma in Vogelvlucht

<< OVERZICHT WORKSHOPS

Hoe en waarom is het Deltaprogramma Rijnmond-Drechtsteden tot stand gekomen en wat houdt het in? En wat zijn de ontwikkelingen? Pim Neefjes (Rijkswaterstaat) schetste het Deltaprogramma Rijnmond-Drechtsteden (DPRD) in vogelvlucht.

Kern van de voorkeursstrategie blijft: preventie als basis, waarbij dijken en stormvloedkeringen centraal staan en waterveiligheid en ruimtelijke ontwikkeling hand in hand gaan. Hij lichtte een aantal onderzoeken toe, waaronder het Kennisprogramma Zeespiegelstijging (zie workshop 1 en 6). En de uitdagingen werden benoemd. Zoals dat uit nieuwe studies in het rivierengebied blijkt dat de bodemdaling bijna net zo'n groot effect heeft als de zeespiegelstijging. De biodiversiteit holt achteruit; waar in Nederland vinden we bijvoorbeeld nog

getijdenatuur? En de delta staat ook onder druk door toenemende erosie – 'daar zijn we zelf natuurlijk ook debet aan met onze baggerwerkzaamheden'.

In hoeverre speelt de economische waarde van de rivieren een rol in het Deltaprogramma?, zo luidde een vraag uit de zaal. Hier besteedt het programma integraal rivierenmanagement (IRM) aandacht aan, met name aan de belangen van de scheepvaart. Het Kierbesluit Haringvliet passeerde ook de revue. Of dat kiertje niet wat verder open kan, vroeg een aanwezige. Het is de zoetwatervoorziening die dit nu belemmert, legde Pim uit.

Bekijk de presentatie

‘We doen dit voor de volgende generaties’

‘Zo’n dag als deze geeft energie’, zei programmanager Pieter Jacobs na afloop. ‘Energie om verder te gaan met de belangrijke taak waarvoor we staan, want we zijn nog lang niet klaar. Energie om te blijven investeren in dit netwerk van professionals, betrokkenen, gedreven mensen.’

Dat netwerk ziet Pieter als het belangrijkste doel van de dag: ‘Mensen die elkaar leren kennen of de contacten weer even aanhalen, zodat je elkaar

weet te vinden. Bijgepraat worden waar we staan met het programma.’

‘We doen dit voor de volgende generaties, daarom sprak de oproep van de dagvoorzitter om door de ogen van een jongere te kijken me erg aan. Wie dat in mijn geval is? Mijn beide dochters. En ik zou hen dan zeggen dat - hoe moeilijk de puzzel ook is - er hier wel een groep mensen zit die daar zo gepassioneerd over is, dat er wel iets goeds uit móet komen.’

‘Wanneer gaan we nou kiezen?’

Positieve reacties werden gedeeld tijdens de borrel. Over de fietstocht door het buitendijkse gebied. Hoe de zeespiegelstijging vanuit verschillende perspectieven werd belicht. En over de uitwerking van Water en Bodem Sturend.

‘Wanneer gaan we nou kiezen?’ Die ongeduldigheid klonk ook door. En hoofdbrekers daarover, want hoe krijgen we die ingewikkelde puzzel nu gelegd? ‘Gelukkig zie je dat heel veel deskundige mensen lekker aan de slag zijn met het programma’, constateerde Hans Heupink (provincie Zuid-Holland). ‘In een steeds breder gezelschap, ook mensen van ruimtelijke ordening. En dat stelt wel gerust.’

Als december komt

*In januari heb ik moed
Een schone lei doet altijd goed
In februari sta ik stil, m'n water koud, de dagen kil
De bries in maart die geeft me hoop
todd'at april me overstroomt
Ver vóór de helft al uitgedoofd
M'n grond geleefd, m'n planten dood
Dan in mei ben ik alleen
En juni schreeuwt haar longen leeg
Maar toch blijf jij net als iedereen zo leven
als je altijd deed*

*Gronden, bodem
M'n tranen verlaten m'n ogen*

door Julia Schutten en Esther Jacobs

*En als december komt
Ben ik kaal en uitgedoofd
Een witte kerst is ouderwets
Maar is er leven na de dood?*

*En als december komt
Word ik verlicht met al haar hoop
Ik sluit m'n ogen en droom weg
Naar een wereld die niet sterft*

*In juli voel ik me verstikt
De warmte sterker dan het licht
In augustus val ik uit
Geen medelijden, geen geluid
In september tol ik rond
Verwoestend over vaste grond
Ik ben geleefd en overvol
De laatste maanden slaap ik door*

*Want mijn gronden, bodem
M'n tranen verlaten m'n ogen*

*En als december komt
Ben ik kaal en uitgedoofd
Een witte kerst is ouderwets
Maar is er leven na de dood*

*En als december komt
Word ik verlicht met al haar hoop
Ik sluit m'n ogen en droom weg
Naar een wereld die niet sterft*

Als december komt

Luchtbed voor twee

*Bestaat een raam om erdoorheen te kijken
En een vulpen om er mee te schrijven
Is de paus misschien nog meer dan heilig
Zeg jij het maar
Geeft de liefde niet het meeste pijn
Of is dat juist hoe het hoort te zijn
Zijn alle dingen niet gewoon een feit
Zeg jij het maar*

*Want dat wat vaststaat verandert in een tel
Dus ik zou maar meebewegen
want alles gaat zo snel*

*Drijf met me mee
Op een luchtbed voor twee
Want de stad was van steen
En nu van water
Geen vloed en geen eb
Want wat grond was is weg
Dus wen nu maar echt
Dit is later*

door Julia Schutten en Esther Jacobs

Zijn eb en vloed er om het tij te keren
En een storm om ons een les te leren
Valt de natuur nog wel te corrigeren
Zeg jij het maar
Stonden regels niet altijd al vast
Volgens mij zijn we nog steeds te gast
De aarde ademt toch haar eigen adem
Dus wie zijn wij om in de weg te staan

Want dat wat vaststaat verandert in een tel
Dus ik zou maar meebewegen want
alles gaat zo snel

Drijf met me mee
Op een luchtbed voor twee
Want de stad was van steen
En nu van water
Geen vloed en geen eb
Want wat grond was is weg
Dus wen nu maar echt
Dit is later

Zie ons hier varen
Samen veilig drijvend naar de overkant
Nieuwe verhalen
Nemen we haar mee in onze warme hand

Drijf met me mee
Op een luchtbed voor twee
Want de stad was van steen
En nu van water
Geen vloed en geen eb
Want wat grond was is weg
Dus wen nu maar echt
Dit is later

Luchtbed voor twee

Colofon

Deze conferentie is tot stand gekomen door de inzet van het programmateam van Deltaprogramma Rijnmond-Drechtsteden

Organisatie conferentie

Ceeh Communicatie en Ondersteuning

Locatie conferentie

LantarenVenster te Rotterdam

Muzikale intermezzo |

Als december komt en Luchtbed voor twee

Esther Jacobs (piano) en Julia Schutten (zang en gitaar)

De rechten van de composities – muziek en tekst – liggen bij Esther Jacobs en Julia Schutten. Esther Jacobs en Julia Schutten hebben toestemming gegeven aan Deltaprogramma-Rijnmond Drechtsteden om het optreden op te nemen, te fotograferen en deze – samen met de teksten van de liedjes - te publiceren via onder andere social media en andere uitingen

Video's | Krab Media

Teksten | Marieke Bos

Vormgeving | Brand Matters Creatives

Fotografie

Suzan Fotografie

Krab Media - pagina 3

Erik Spruijt | Conny Janssen Danst - pagina 7

Havenbedrijf Rotterdam - pagina 17

Anja de Jong - pagina 14 en 37 (achtergrond)

Tineke Dijkstra - pagina 34 (achtergrond)

